

WARMIŃSKA KAPITUŁA KATEDRALNA. ZARYS DZIEJÓW

Słowa kluczowe: Warmińska Kapituła Katedralna, diecezja warmińska, Frombork, kanonicy, duchowieństwo

Keywords: Warmia Cathedral Chapter, Frombork, diocese of Warmia, canons, clergy

Schlüsselwörter: Ermländisches Domkapitel, Diözese Ermland, Frauenburg, Domherren, Geistlichkeit

Warmińska Kapituła Katedralna należy do najstarszych w Polsce¹. Została założona w czerwcu 1260 r. Pierwszym i najważniejszym dokumentem dotyczącym tej korporacji jest akt erekcyjny i fundacyjny. Nie znamy jego oryginału, ale zachowała się uwierzytelniona kopia w dyplomie wydanym 27 stycznia 1264 r. w Elblągu². Jest w nim mowa o erygowaniu kościoła katedralnego ku czci św. Andrzeja w Braniewie

---

* Ks. prof. zw. dr hab. Andrzej Kopiczko - kapłan archidiecezji warmińskiej, kanonik fromborski, pracownik Instytutu Historii i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, dyrektor Archiwum Archidiecezji Warmińskiej w Olsztynie.

¹ Starsze kapituły na ziemiach polskich w powstały w Krakowie, Gnieźnie, Wrocławiu, Poznaniu, Płocku, Włocławku, Kamieniu. B. Kumor, *Wspólnoty kanonickie i kapituły*, w: *Historia Kościoła w Polsce*, t. 1, cz. 1, red. B. Kumor, Z. Obertyński, Poznań – Warszawa 1974, s. 84–85; W. Góralski, *Kapituła*, w: *EK*, t. 8, Lublin 2000, kol. 668–670. W diecezjach pruskich, erygowanych w 1243 r., pierwszą kapitułę katedralną założono 1251 r. w Chełmnie (chełmińska), a warmińska datowana jest jako druga. Z najważniejszych opracowań poświęconych Warmińskiej Kapitulie Katedralnej można wymienić: B. Pottel, *Domkapitel von Ermland im Mittelalter*, Borna 1911; A. Szorc, *Dominium warmińskie 1243–1772. Przywilej i prawo chełmińskie na tle ustroju Warmii*, Olsztyn 1990; T. Borawska, *Życie umysłowe na Warmii w czasach Mikołaja Kopernika*, Toruń 1996; *Słownik biograficzny kapituły warmińskiej*, Olsztyn 1996; A. Kopiczko, *Dzieje Warmińskiej Kapituły Katedralnej*, t. 2: od 1821 roku, Olsztyn 2010; *Warmińska Kapituła Katedralna. Dzieje i wybitni przedstawiciele*, red. A. Kopiczko, J. Jezierski i Z. Żywica, Olsztyn 2010; A. Kopiczko, *Kapituła katedralna*, w: *EK*, t. 20, Lublin 2014, kol. 215–217.

² *Codex diplomaticus Warmiensis*, t. 1 (dalej: *CDW I*), wyd. C.P. Woelky, J.M. Saage, Mainz 1860, s. 85–87, nr 48.

i o ustanowieniu przy nim 16 prebend kanonicznych³ oraz o uposażeniu. Wśród nich pięć stanowiły godności: prepozyta, dziekana, kantora, scholastyka i kustosza⁴.

Chociaż pierwotną siedzibą Kapituły było Braniewo, to jednak niebawem katedrę przeniesiono do Fromborka. Przyczyną były powstania pruskie (1261–1274), które spowodowały zniszczenie kościoła katedralnego w Braniewie i rozproszenie kanoników. Po zaprowadzeniu pokoju rozpoczęto budowę nowej świątyni, już nie w Braniewie, lecz we Fromborku. Prace posuwały się dość szybko. Dokument z 1288 r. mówił już o kościele, przy którym mieszkali kanonicy i tak pozostało do dziś⁵. Pierwsza świątynia była zbudowana z drewna, a współczesną oddano do użytku w 1388 r.⁶.

Jako główne uposażenie Kapituła posiadała trzy komornictwa: fromborskie, pieniądzeńskie i olsztyńskie (trzecią część dominium warmińskiego), z których czerpała dochody⁷. Określono je już w dokumencie z 10 lipca 1277 r.⁸. Tym samym Kapituła stała się panem zwierzchnim na swoim terytorium. W kolejnych latach wprowadzono jeszcze pewne korekty odnośnie do granic. Ostatnie, ważniejsze regulacje w tym zakresie miały miejsce w 1388 r., kiedy to po zagospodarowaniu okolic Olsztyna, Barczewa, Biskupca i Reszla wystawiono dokument ustanawiający już z nazwy trzecie komornictwo z siedzibą w Olsztynie. Odtąd jej terytorium obejmowało około 6 tys. łanów ziemi. Ponadto otrzymała ona jeszcze kilka niewielkich wiosek w domenie biskupiej. Należały do nich: Sątopy, Wojkowo, Tuławki, Jonkowo, Wągsty, Księżno Pierwagi⁹.

Prawo powoływania członków zostało zagwarantowane Kapitulie Warmińskiej już w dekrete erekcyjnym, wystawionym w 1260 r. Nie udało się przejąć tych prerogatyw Zakonowi Krzyżackiemu, tak jak w innych diecezjach pruskich. Uprawnienia te mogła ograniczyć jedynie Stolica Apostolska. Na Warmii czyniła to na mocy dwóch zasad: rezerwacji i tzw. miesięcy papieskich. Papieżowi – zgodnie z prawem rezerwacji – przysługiwał przywilej obsadzania beneficjów wakujących, np. z powodu śmierci kanonika, która nastąpiła w Rzymie lub innym miejscu. Druga zasada dotyczyła prebend wakujących w miesiącach nieparzystych. Zawarta ona została w konkordacie podpisanym przez papieża Mikołaja V i cesarza Fryderyka III w 1448 r. Potem doszły jeszcze ograniczenia związane z przywilejami królewskimi, uzyskiwanymi od Stolicy Apostolskiej. Np. królowi Zygmuntowi I Staremu udało się uzyskać od papieża Leona X w 1517 r. prawo obsadzania dwóch kanonii,

³ Wprawdzie w momencie fundacji była mowa o możliwości zwiększenia liczby prebend do 24, ale w praktyce wykorzystano to tylko w krótkim okresie po 1363 r., ustanawiając tzw. prebendy mniejsze i średnie. A. Szorc, *Dominium warmińskie*, s. 41.

⁴ Urząd scholastyka występował tylko w pierwszy stulecie istnienia Kapituły. Por. T. Borawska, *Życie umysłowe na Warmii w czasach Mikołaja Kopernika*, s. 60–63.

⁵ *CDW I*, s. 133–136, nr 78.

⁶ Por. F. Dittrich, *Der Dom zu Frauenburg*, *ZGAE*, 1913, t. 18, s. 549–708; 1916, t. 19, s. 1–172.

⁷ A. Szorc, *Dominium warmińskie*, s. 31–32.

⁸ *CDW I*, s. 239–242, nr 355. Por. tamże, s. 252–255, nr 372.

⁹ Por. A. Kopiczko, *Ustrój i organizacja diecezji warmińskiej w latach 1525–1772*, Olsztyn 1993, s. 97–98. Pewnych zmian dokonano jeszcze w XVI–XVIII w., ale dotyczyły one już niewielkich obszarów.

23 stycznia 1518 r. – patronat nad prepozyturą, a królowa Bona w 1526 r. – desygnowania trzech kanonii¹⁰.

Kandydat na kanonika musiał spełniać określone warunki. Wydawałoby się, że podstawowy to posiadanie święceń kapłańskich, ale – jak się okazuje – tak nie było. W okresie nowożytnym znamy kilka przypadków kanoników bez prezbiteratu, a jednym z nich był Mikołaj Kopernik¹¹. O wiele istotniejszy okazał się inny warunek, a mianowicie ukończenie studiów akademickich i posiadanie przynajmniej tytułu bakałarza teologii. Jeśli wybrany kanonik nie miał dyplomu uniwersyteckiego, zobowiązywano go do odbycia trzyletnich studiów. Zwracały na to uwagę najstarsze statuty kapitulne z 1384 i 1532 r.¹²

W Kapitułce Warmińskiej kanonikami mogli zostać duchowni niezależnie od statusu społecznego, tzn. nie obowiązywał tzw. wywód szlachectwa, jak to było w innych diecezjach polskich. Kanonicy fromborscy w ogromnej większości rekrutowali się spośród mieszczan¹³. Fakt ten wynikał ze społecznej struktury diecezji i odmiennych tradycji. Wiąże się z tym problem narodowości. Na Warmii obowiązywał tzw. separatyzm pruski, co znaczy, że urzędy i godności mogli trzymywać jedynie indygeni pruscy (czyli urodzeni w Prusach). W praktyce jednak tę zasadę często obchodzono, a Kapituła przybierała charakter wielonarodowy. Jej członkami byli duchowni wywodzący się także z Korony oraz z innych krajów. Przed 1821 r. było w niej 8 Włochów, 6 Francuzów, 5 Szwedów oraz pojedyncze osoby urodzone w Bawarii, Saksonii, Westfalii, Austrii czy Portugalii. 15 pochodziło też z Gdańska¹⁴. Ta struktura narodowościowa zmieniła się w XIX w., gdy zaczęły dominować duchowni pochodzenia niemieckiego. Natomiast po II wojnie światowej członkami zostają już prawie wyłącznie Polacy, choć sporadycznie godność tę otrzymują także księża narodowości niemieckiej (zasadniczo jednak kanonie honorowe).

Objęcie kanonii wiązało się z uprawnieniami i obowiązkami. Do tych pierwszych należały: głos w kapitule (*vox in capitulo*), miejsce w stalli (*stallum in choro*) oraz dochody z prebendy (*perceptio prebendae*). Nie będziemy ich omawiać, ale warto wspomnieć, że w dawnych czasach rozróżniano trzy typy posiedzeń Kapituły: posiedzenia generalne (*capitula generalia*, które odbywały się cztery razy w roku – w styczniu, maju, sierpniu i listopadzie), następnie posiedzenia zwyczajne (*capitula ordinaria*, odbywane w każdy pierwszy piątek pozostałych miesięcy i posiedzenia nadzwyczajne (*capitula extraordinaria*, zwoływane w nadzwyczajnych wypadkach. Trudno rozgraniczyć zakres uprawnień tych posiedzeń. Ogólnie przyjmuje się, że na posiedzeniach generalnych omawiano sprawy redakcji statutów, wyboru urzędni-

¹⁰ Por. A. Kopiczko, *Ustrój i organizacja diecezji warmińskiej w latach 1525–1772*, s. 99–100.

¹¹ Do posiadania święceń prezbiteratu zobowiązał kanoników fromborskich biskup Maurycy Ferber w 1531 r. AAWO, AB, A 1, k. 264, 268.

¹² *Die Statuten des Domkapitels von Frauenburg aus dem Jahre 1532 und ihre Novellierungen*, wyd. W. Thimm, A. Triller, ZGAE, 1972, t. 36, s. 75–113; J. Obłąk, *Statuty warmińskiej kapituły katedralnej*, WWD, 1961, nr 5 s. 45–48.

¹³ Por. T. Borawska, *Życie umysłowe na Warmii w czasach Mikołaja Kopernika*, s. 97–98.

¹⁴ A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1525–1821*, cz. 1, Olsztyn 2000, s. 40–41.

ków (np. odpowiedzialnych za młyny, tartaki, przytułki, rewizorów poszczególnych dziedzin gospodarki kapitulnej)¹⁵.

Uprawienie do posiadania stalli w chórze wiązało się z przywilejem noszenia stroju kanonickiego, który się zmieniał. Dopiero około 1700 r. wprowadzono zbliżony do współczesnego, składający się z rakiety, mantoletu i biretu z pomponem pośrodku. Biskup Adam Stanisław Grabowski w połowie XVIII w. dodał zwyczaj noszenia „distinctorium” z wizerunkiem św. Andrzeja i herbem diecezji warmińskiej¹⁶.

Uposażenie pochodziło z pieniędzy i naturaliiów, które kanonicy otrzymywali z folwarków, czynszów, dziesięcin, Mszy św., itp. Kapituła jako korporacja posiadała dla własnych celów trzy młyny, znajdujące się we Fromborku, Pieniężnie i w majątku Kurowo Braniewskie, oraz trzy duże browary w Olsztynie, Pieniężnie i Fromborku. W 1715 r. założyła w okolicach Rogit k. Braniewa pierwszą na Warmii plantację i fabrykę tytoniu. Z innych zakładów gospodarczych możemy wymienić: dwie papirnie (Wadąg k. Olsztyna i Osetnik k. Ornety), cegielnie i stawy rybne. Zatem dochody były dość znaczące, tak że kanonicy mogli być hojnymi mecenasami i dobrodziejami. Wielu z nich fundowało stypendia dla młodzieży uczącej się i studiującej. Na ustalonych 305 kanoników w latach 1525–1821 aż 108 przekazało pieniądze na rzecz fundacji (35% ogółu z tego czasu), z których przynajmniej 25 wspierało edukację. Najlepiej uposażone i najatrakcyjniejsze było stypendium ufundowane w 1631 r. przez kanonika Jana Preucka, które przetrwało do II wojny światowej¹⁷. Podobnie było też w XIX i XX w. Ale kanonicy zasłużyli się również jako budowniczości kościołów i kaplic, fundatorzy ołtarzy, figur, obrazów i paramentów liturgicznych do świątyń oraz dobrodziejcie szpitali, przytułków i ludzi biednych¹⁸.

Przywilejem kanoników było też posiadanie kurii, czyli domu mieszkalnego, i alodium, czyli folwarku. W okresie nowożytnym dysponowali nawet dwiema kuriami: jedną zewnętrzną, poza murami warowni (tzw. letnią), i drugą w obrębie, zwaną wewnętrzną (zimową). W kuriach wewnętrznych kanonicy przebywali podczas wojny oraz zimą, gdyż były to domy małe, łatwe do ogrzania i murami obronnymi osłonięte od wiatrów¹⁹.

W tym opracowaniu pominiemy obowiązki liturgiczne, ponieważ te są na ogół znane i wspólne wszystkim kapitułom (Msze św. konwentualne, modlitwy brewiarzowe odmawiane w chórze, inne nabożeństwa i procesje). Jednak z tym wiązało się zobowiązanie – mianowicie – konieczność rezydencji. Za nieobecność na tych

¹⁵ Por. A. Kopiczko, *Ustrój i organizacja diecezji warmińskiej w latach 1525–1772*, s. 101–102. Zachowały się prawie wszystkie protokoły tych posiedzeń od początku XVI w. do czasów współczesnych i przechowane są one w Archiwum Archidiecezji Warmińskiej w Olsztynie. Jednak od początku XIX w. liczba tych posiedzeń zmalała, a obecnie zachowano tylko jedno posiedzenie zwyczajne w dniu św. Andrzeja Apostoła.

¹⁶ Tamże, s. 102.

¹⁷ A. Eichhorn, *Die Preuckische Stiftung in Rom*, ZGAE, 1863, t. 2, s. 271–319; M. Pawlak, *Dzieje fundacji Jana Preucka w XVII–XVIII w.*, Acta Universitatis Nicolai Copernici Nauki Humanistyczno-Społeczne, z. 158, Historia 20, s. 51–74; A. Szorc, *Dzieje Warmii 1454–1660. Stan badań i postulaty badawcze*, Olsztyn 1999, s. 108–124.

¹⁸ Por. A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1525–1821*, cz. 1, s. 145–154; Tenże, *Ustrój i organizacja diecezji warmińskiej w latach 1525–1772*, s. 103.

¹⁹ Tamże, s. 102–103.

modlitwach nakładano kary pieniężne. Oczywiście, kanonicy nieraz wypełniali ten obowiązek wysługując się wikariuszami katedralnymi.

Największe znaczenie na forum diecezji uzyskiwała Kapituła Warmińska w okresie wakansów biskupich (*sede vacante*), czyli w przypadku braku ordynariusza z powodu śmierci lub innych przeszkód. W pierwszym przypadku Kapituła obejmowała pełne rządy w diecezji, stając się w ten sposób czynnikiem zapewniającym ciągłość sprawowanej władzy. Wybierała ze swego grona wikariusza kapitulnego, który nosił tytuł administratora diecezji „*sede vacante*” i pełnił urząd aż do ingresu nowego biskupa do katedry. Miała też wpływ na obsadę biskupstwa, choć na mocy układu piotrkowskiego z 1512 r. przedstawiała królowi ze swego grona czterech kandydatów, a ten wybierał osobę „sobie miłą”²⁰. Wśród innych urzędów na szczególną uwagę zasługuje stanowisko administratora dóbr Kapituły. Był on wybierany zwykle na trzy lata i rezydował na zamku kapitulnym w Olsztynie. Był nim m.in. Mikołaj Kopernik (1516–1521). Kanonicy pełnili wiele funkcji liturgicznych i administracyjnych zarówno w ramach własnej działalności, jak też na forum ogólnodiececezjalnych, czy nawet Kościoła powszechnego.

Kapituła miała swoją bibliotekę i archiwum. Biblioteka mieściła się początkowo w katedrze fromborskiej w skarbcu nad zakrystią. Dopiero w XVII w. przeniesiono ją do pomieszczenia znajdującego się nad kapitularem²¹. Archiwum Kapituły znajdowało się najpierw w przybudówce obok kapitulara, ale później zostało przeniesione na piętro nad główną bramą wejściową na dziedziniec. Początek jego zbiorów stanowił dokument biskupa Anzelma z 27 I 1264 r. Potem przybywały następne. W połowie XIX w. dołączono także archiwum biskupie. Te zbiory przetrwały II wojnę światową prawie nienaruszone. Natomiast tzw. archiwum bieżące, które mieściło się w starym pałacu (czyli pałacu biskupa Maurycego Ferbera), zostało całkowicie spalone, dlatego archiwalia od połowy XIX w. zachowały się tylko w formie szczątkowej. Ponadto żołnierze radzieccy wywieźli do Związku Radzieckiego 40 skrzyń akt i książek, z których większość wróciła dopiero w połowie lat pięćdziesiątych XX w. Część zbiorów zabrali także Niemcy w 1943 r. i wywieźli w głąb Rzeszy, w tym liczne księgi metrykalne.

Przy Warmińskiej Kapitulie Katedralnej istniało kolegium wikariuszowskie. Stanowili je kapłani sprawujący w imieniu kanoników Służbę Bożą w katedrze, gdyż kanonicy często byli powoływani do pracy w zarządzaniu diecezją. Ich liczba nie zawsze była jednakowa. W połowie XVII w. zalecano, by przynajmniej starsi kanonicy postarali się o pomocników²².

Zmiany polityczne, spowodowane włączeniem diecezji warmińskiej do państwa pruskiego po I rozbiórce Polski w 1772 r., miały też znaczący wpływ na funkcjonowanie Kapituły Katedralnej z siedzibą we Fromborku i jej obsadę personalną²³. Przede wszystkim pozbawiono ją władzy świeckiej i dochodów z ziemi, a w zamian

²⁰ Tamże, s. 107–108. Podobne regulacje zawarto już w układzie piotrkowskim z 1479 r.

²¹ Por. T. Borawska, *Życie umysłowe na Warmii w czasach Mikołaja Kopernika*, s. 113–118; H. Keferstein, *Biblioteka kapituły Fromborskiej*, RO, 1981, t. 12/13, s. 49–66.

²² Por. A. Kopiczko, *Ustrój i organizacja diecezji warmińskiej w latach 1525–1772*, s. 115–120.

²³ Pisze o tym J. Wojtkowski, *Dzieje kapituły warmińskiej 1772–1945*, SW, 1995, t. 32, s. 25–92.

miała otrzymywać dotację państwową na utrzymanie 16 kanoników. Jednak już w 1810 r. władze pruskie zniosły dwie kanonie, a pieniądze przeznaczyły na gimnazjum królewskie w Braniewie. 17 czerwca 1811 r., na mocy rozkazu gabinetowego króla pruskiego, gremium to pomniejszono o kolejne cztery kanonie, a dochody z tych prebend zostały przyznane również gimnazjum braniewskiemu²⁴.

Kolejne zmiany wprowadzała bulla papieska „De salute animarum” z 1821 r. Wprawdzie na osobistą interwencję biskupa warmińskiego Józefa Hohenzollerna Kapituła „miała pozostać w takim stanie, w jakim znajdowała się” w chwili wydania bulli, ale papież zarezerwował sobie i swoim następcom prawo jej urzędzenia na wzór innych kapituł²⁵, czyli w praktyce chodziło o zachowanie jedynie dwóch prałatur (prepozyta i dziekana) oraz ośmiu kanonii rzeczywistych i czterech honorowych. Redukcja kanonikatów następowała stopniowo i w sposób naturalny wskutek ich śmierci. Proces ten trwał do 1837 r. Natomiast pierwszych kanoników honorowych ustanowiono w 1857 r. (po *brewie* z 9 VIII 1855 r.). Wybierano ich spośród zasłużonych dziekanów (archiprezbiterów). Stosowano najczęściej zasadę, że dwóch z nich pracowało na Warmii, a dwóch – w innych rejonach diecezji. Do 1945 r. było ich 44²⁶.

Ostatnie regulacje dotyczące Kapituły wprowadzał konkordat podpisany przez Stolicę Apostolską z Prusami w 1929 r. Redukował on liczbę kanoników rzeczywistych (oprócz prepozyta i dziekana) do sześciu. Ponadto już od początku XIX w. rząd pruski rezerwował sobie „wyrażanie zgody” na daną kandydaturę. W praktyce jednak w przypadku wakatu kanonii biskup powiadamiał o tym rząd i przedstawiał kandydaturę. Jeżeli rząd ją akceptował, wówczas otrzymywał królewską nominację, a o nominację papieską zabiegał przedstawiciel Prus przy Watykanie²⁷. W praktyce na tym tle dochodziło do częstych sporów między władzami kościelnymi a rządem. Jednak największe trudności dotknęły tę wspólnotę w okresie *kulturkampf* i nazizmu. Powstały wówczas kilkuletnie wakaty. Pierwsze wstrzymania nominacji przez władze pruskie miały miejsce już w 1873 r. i trwały przez dziesięć lat (do 1883 r.)²⁸. O trudnościach i represjach w okresie narodowego socjalizmu pisał Ulrich Fox w artykule „Die Auseinandersetzungen Bischof Maximilian Kallers mit dem Staat um die Besetzung der ermländischen Kanonikate (1931–1944)”²⁹. Niepowodzeniem zakończyły się starania o włączenie w poczet kanoników honorowych ks. Artura Kathera, rzeczywistych – ks. Franciszka Lettaua i ks. Alojzego Schulza. Ponadto z kanonikatu rzeczywistego – po uwięzieniu przez nazistów – musiał zrezygnować w 1938 r. ks. Alfons Buchholz.

²⁴ A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1821–1945*, cz. 1: *Studium prozopograficzne*, Olsztyn 2004, s. 65.

²⁵ M. Józefczyk, *Translacja bulli „De salute animarum” i dokumentów korygujących granice diecezji warmińskiej w 1861 i 1922 roku*, *SE*, 2017, t. 18, s. 14.

²⁶ A. Kopiczko, *Dzieje Warmińskiej Kapituły Katedralnej*, t. 2, s. 27–29.

²⁷ A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1821–1945*, cz. 1, s. 67. Konkordat z III Rzeszą z 1933 r. regulował obsadzenie stanowisk kościelnych, w tym i kanonikatów w art. 14. – Tamże.

²⁸ A. Kopiczko, *Dzieje Warmińskiej Kapituły Katedralnej*, t. 2, s. 21–22.

²⁹ *ZGAE*, 2002, t. 50, s. 145–171. Por. A. Kopiczko, *Dzieje Warmińskiej Kapituły Katedralnej*, t. 2, s. 22.

Między 1821 a 1945 r. godność kanoników rzeczywistych otrzymało 57 duchownych. Spośród nich doktoraty posiadało 28 (49% ogółu). 20 w ogóle nie było proboszczami, a 18 przeszło z kanonii honorowej. Siedmiu kanoników pełniło urząd prepozyta, a trzynastu – dziekana³⁰.

Członkowie Kapituły także w XIX i pierwszej połowie XX w. otaczali opieką instytucje społeczne i oświatowe, jak Seminarium Duchowne i Konwikt Biskupi w Braniewie, dom konwertytów założony przez biskupa Teodora Potockiego w 1722 r. też w Braniewie, szpital we Fromborku, utworzony w 1859 r. w lidzbarskim zamku Zakład św. Józefa. W latach 1924–1928 Kapituła wybudowała we Fromborku klinikę ortopedyczną i Dom Kopernika dla niepełnosprawnych dzieci. Kanonicy byli niezwykle hojni na rzecz wspierania ubogich, dalej fundowali stypendia dla uczącej się i studiującej młodzieży³¹. Wielu z nich podejmowało działalność naukową i na tym polu osiągnęło duże sukcesy, m.in. księża: Franciszek Hipler, Antoni Eichhorn, Franciszek Dittrich, August Kolberg, Andrzej Thiel, Władysław Świtalski. Kanonicy przyczynili się też do powołania 29 października 1856 r. Stowarzyszenia Historycznego Warmii (Historischer Verein für Ermland), które podjęło się wydawania naukowego czasopisma historycznego „Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands”, edycji źródeł w serii „Monumenta Historiae Warmiensesis” oraz popularnego kalendarza warmińskiego „Ermländischer Hauskalender” i gazety „Ermländische Zeitung”³².

Troską otaczano też kościół katedralny. Od połowy XVII w. coraz częściej w liturgii sprawowanej przez kanoników uczestniczyli wierni (mieli swój kościół parafialny), a w pierwszej połowie XX w. odprowadzano dla nich w niedziele i święta oddzielną Mszę św. Kapituła sprawowała też patronat nad kościołami w swoich komornictwach oraz w Świętej Lipce i Sątópach³³.

W okresie od 1821 do 1945 r. wybrano też sześciu wikariuszy kapitulnych, którzy sprawowali rządy w czasie wakacji na stolicy biskupiej wskutek śmierci ordynariusza lub jego przeniesienia do innej diecezji (Antoni Frenzel – 3 razy oraz Franciszek Dittrich, August Spannenkrebs i Jan Hanowski). Kanonicy pełnili też urząd wikariusza generalnego.

Najtragiczniejsze losy dotknęły Warmińską Kapitułę Katedralną pod koniec II wojny światowej. Spośród ośmiu kanoników rzeczywistych połowa straciła życie w ciągu pierwszych czterech miesięcy 1945 r.: 9 lutego został zastrzelony ks. Władysław Świtalski, ks. Andrzej Hinzmann zmarł 8 marca w Pogrozdziu, a 14 kwietnia – ks. Antoni Krause w Łuksztach koło Pasłęka, natomiast ks. Franciszek Sander, prepozyt Kapituły, wysiedlony z Fromborka, odszedł do Pana 27 kwietnia w Brzezinach, parafia Pogrozdzie. Nie było także w diecezji ks. Brunona Grossa, który wraz z ks. Alojzym Marquardtem przebywał początkowo w Wystruci, a w czerwcu następnego roku zmarł z wycieńczenia w obozie w Czeboksarach na wschód

³⁰ A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1821–1945*, cz. 1, s. 68–69.

³¹ Tamże, s. 174–179.

³² Tamże, s. 201–210; Tenże, *Dzieje Warmińskiej Kapituły Katedralnej*, s. 51–60.

³³ A. Kopiczko, *Dzieje Warmińskiej Kapituły Katedralnej*, s. 44–50.

od Moskwy. Ks. Franciszek Heyduschka odszedł do Pana 2 stycznia 1946 r. we Fromborku³⁴. Przy życiu pozostali więc tylko dziekan Kapituły ks. Alojzy Marquardt i kanonik ks. Bruno Schwark, jednak ten pierwszy 16 sierpnia 1945 r. został podstępnie aresztowany w Berlinie przez Rosjan i przewieziony do Moskwy. Tam przebywał m.in. w więzieniu lefortowskim i na Butyrkach, a następnie w Aleksandrowsku na Syberii. Dopiero 20 września 1955 r. został zwolniony i wówczas mógł wyjechać do Niemiec³⁵. Ks. Bruno Schwark natomiast początkowo pozostawał – podobnie jak ks. Heyduschka – we Fromborku, ale 11 sierpnia 1946 r. wyjechał do Niemiec³⁶. Tym samym działalność tej wspólnoty została zawieszona.

W świetle obowiązującego wówczas prawa kanonicznego Kapituła Katedralna nadal odgrywała ważną rolę i służyła biskupowi pomocą w zarządzaniu diecezją. W określonych przypadkach przed podjęciem decyzji administracyjnej ordynariusz miał obowiązek wysłuchać jej opinii jako swego senatu. Natomiast w czasie osierocenia stolicy biskupiej miała prawo wyboru wikariusza kapitulnego. To zmieniło się dopiero po ogłoszeniu nowego *Kodeksu Prawa Kanonicznego* w 1983 r., który polecił w diecezjach ustanowić nowy organ zwany Kolegium Konsultorów, przyznając mu kompetencje dawniej przysługujące Kapitułom katedralnym, a mianowicie prawo wyboru administratora diecezji jako tymczasowego zarządcy diecezją podczas osierocenia stolicy biskupiej. Natomiast Kapitułom pozostawiono funkcje honorowe i liturgiczne³⁷.

Ponieważ – jak wspomniano wyżej – Warmińskiej Kapituły Katedralnej *de facto* nie było w pierwszym pięcioleciu powojennym z powodu braku członków oraz niejasnej sytuacji prawnej po wyjeździe ks. Brunona Schwarka do Niemiec, a także nieznanymi losami ks. Alojzego Marquarda, prymas Polski August Hlond polecił ks. administratorowi apostolskiemu Teodorowi Benschowi ustanowienie Zespołu Konsultorów Diecezjalnych. Ten uczynił to 20 października 1948 r. Jednak to nie rozwiązało wszystkich problemów i stąd pojawiła się konieczność odbudowy Warmińskiej Kapituły Katedralnej. Stało się to w 1951 r. i to w dość specyficznej sytuacji. Po usunięciu z diecezji przez władze państwowe administratora ks. infułata Teodora Benschę pojawiła się trudność z wyborem tymczasowego zarządcy diecezji. Mogłaby to uczynić Kapituła, która jednakże *de facto* nie funkcjonowała. Na szczęście było wspomniane Kolegium Konsultorów i to ono wybrało już 26 stycznia 1951 r. wikariusza kapitulnego w osobie ks. Wojciecha Zinka. Liczono, że problem z zarządcą diecezji rozwiąże się po mianowaniu przez papieża Piusa XII w kwietniu tego roku biskupów dla diecezji na ziemiach zachodnich i północnych – dla Warmii ks. Tomasza Wilczyńskiego. Gdy jednak te nominacje zablokował prezydent RP – Bolesław Bierut, wówczas prymas Polski Stefan Wyszyński (wg prawa kanonicz-

³⁴ Zob. biografii w: A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1821–1945*, cz. 2: *Słownik*, Olsztyn 2003.

³⁵ Tamże, s. 177.

³⁶ Tamże, s. 262.

³⁷ A. Kopiczko, *Dzieje Warmińskiej Kapituły Katedralnej*, s. 95–96; Tenże, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1945–1992*, cz. 1: *Studium prozopograficzne*, Olsztyn 2009, s. 114–115; W. Góralski, *Kapituła*, w: *EK*, t. 8 Lublin 2000, kol. 668–669.

nego zastępował ordynariusza diecezji warmińskiej) uznał, że konieczne jest reaktywowanie kapituł katedralnych, by zabezpieczyć ciągłość rządów w tych diecezjach. Dla Warmii podjął taką decyzję 1 sierpnia 1951 r. W wystawionym dokumencie napisano, że uczyniono to „mając na względzie dobro diecezji warmińskiej i dobro dusz, wobec których Czcigodna Kapituła Warmińska miała zawsze wielkie zasługi, oraz pragnąc, aby owo szacowne grono także i w przyszłości pracowało na rzecz Kościoła”. W praktyce było to reaktywowanie Kapituły na mocy dekretu „Restitutio Capituli Cathedralis” Dziekanem Kapituły został mianowany ks. Wojciech Zink, a nowymi kanonikami rzeczywistymi księża: Stanisław Chranowski, Augustyn Szarnowski, Józef Łapot, Leon Kamiński i Aleksander Iwanicki (szóstym był nadal Bruno Schwark, mieszkający w Niemczech), a honorowym – Stefan Zajkowski (w miejsce zmarłego Bernharda Poschmanna)³⁸. Jak z tego wynika, nie obsadzono stanowiska prepozyta. 14 sierpnia 1951 r. odbyła się uroczysta instalacja nowych członków Kapituły, której przewodniczył biskup Antoni Baraniak, ale zaraz po niej wszyscy musieli niezwłocznie opuścić Frombork, ponieważ tak zarządziły władze bezpieczeństwa argumentując, że miasto leży w pasie przygranicznym.

Papież Pius XII zatwierdził 15 stycznia 1952 r. nominację ks. Zinka na dziekana, a odnowiona Kapituła wybrała go 1 kwietnia 1952 r. na wikariusza kapitulnego z polecenia prymasa Polski, który 19 tego miesiąca nadał mu uprawnienia biskupa rezydencjalnego³⁹. Jak się okazało, ustanowienie ks. Zinka dziekanem nie było ważne, ponieważ żył ks. Alojzy Marquardt, posiadający nadal tę godność. Pierwszą informację, potwierdzającą ten fakt, podano 24 maja 1955 r., natomiast 15 grudnia tego roku ks. Marquardt był już w RFN. Wówczas Stolica Apostolska – po dokładnym zbadaniu sprawy – cofnęła nominację dla ks. Zinka na dziekana i 10 czerwca 1958 r. ustanowiła go prepozytem Kapituły Katedralnej; kanoniczna instalacja odbyła się 29 października 1958 r. we Fromborku⁴⁰.

Kolejne nominacje dla nowych kanoników nastąpiły w październiku 1959 r., kiedy to prymas Polski na prośbę biskupa w Olsztynie Tomasza Wilczyńskiego, mocą nadzwyczajnych uprawnień otrzymanych od Stolicy Apostolskiej, powiększył liczbę kanoników rzeczywistych z ośmiu do dwunastu, a kanoników honorowych z czterech też do dwunastu. Wówczas do Kapituły zostali powołani: biskup Józef Drzazga oraz księża: Mieczysław Karpiński, Julian Wojtkowski i Jan Obląk⁴¹. Po śmierci ks. Alojzego Marquarda (zm. 1 VIII 1972 r.) nominację na ten urząd otrzymał biskup Julian Wojtkowski⁴². W 1960 r. opracowano też nowy statut Kapituły

³⁸ Komunikaty i Rozporządzenia Kurii Biskupiej Diecezji Warmińskiej, 1951, marzec–sierpień, s. 1 (powielacz); A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1945–1992*, cz. 1, s. 115–116.

³⁹ J. Wojtkowski, *Diecezja warmińska w latach 1945–1972*, KMW, 1996, nr 1, s. 88–89; A. Schmeier, *Die Entwicklung der Diözese Ermland zur Apostolischen Visitatur in der Bundesrepublik Deutschland unter kirchenrechtlichem Aspekt*, ZGAE, 2005, t. 51, s. 152.

⁴⁰ Tamże, s. 158.

⁴¹ WWD, 1960, nr 1, s. 52.

⁴² WWD, 1973, nr 4, s. 189. Kapituła Katedralna 15 sierpnia 1961 r. obchodziła jubileusz 700-lecia swego istnienia, zob. WWD, 1961, nr 5, s. 3nn; 1961, nr 6, s. 48nn.

Katedralnej, ponieważ poprzedni obowiązywał od 1885 r.⁴³ Kolejny został zatwierdzony w grudniu 1990 r., a ostatni – 2 stycznia 2008 r.⁴⁴.

Od 1951 r. do chwili obecnej (2018 r.) godność kanonika rzeczywistego otrzymało 38, a honorowego – 49 duchownych. Pewnym zaskoczeniem może być fakt, że z macierzystej diecezji warmińskiej jako pierwszy otrzymał godność kanonika rzeczywistego dopiero ks. Jacek Jezierski w 1992 r., następnie ks. Edward Wiszowaty w 1996 r. i ks. Stanisław Kozakiewicz w 2009 r. Trzech pierwszych, ustanowionych już w 1951 r., pochodziło z diecezji kieleckiej, lubelskiej i łuckiej, a wśród czterech nominowanych w 1959 r. ustalono diecezje: lubelską, łucką, poznańską i tarnowską. W 1962 r. obydwaj nowi kanonicy pochodzili z archidiecezji wileńskiej. Natomiast gdy za kryterium porównania przyjmiemy miejsce święceń, okaże się, że pierwsze dziewięć nominacji objęło kapłanów, którzy otrzymali prezbiterat poza Olsztynem (do 1963 r.), ale w 1959 r. kanonikiem zwyczajnym został ks. Julian Wojtkowski, wprawdzie wyświęcony w Lublinie, jednak dla diecezji warmińskiej. Podobnie w 1962 r. otrzymał nominację ks. Tadeusz Borkowski, również wyświęcony w Lublinie dla diecezji warmińskiej. Jako pierwszy z wyświęconych w Olsztynie godność tę otrzymał w 1963 r. ks. Tadeusz Pawluk, a od 1971 r. wszyscy pozostali ukończyli Seminarium Duchowne w Olsztynie⁴⁵.

Tabela 1. Prepozyci i dziekani Kapituły Katedralnej od 1951 r.

Prepozyci	Data objęcia stanowiska	Dziekani	Data objęcia stanowiska
Ks. Wojciech Zink	1958-06-10	Ks. Alojzy Marquardt	1935-10-19–1972-08-01
Bp Jan Obląk	1969-11-30	Ks. Wojciech Zink	1951-08-01–1958-06-10
Bp Julian Wojtkowski	1982-11-25	Bp Julian Wojtkowski	1973-02-12
Bp Jacek Jezierski	1994-12-01	Bp Wojciech Ziemba	1982-11-26
Ks. Andrzej Lesiński	2014-05-30	Ks. Edward Michoń	1992-04-04
		Ks. Władysław Nowak	2007-12-22
		Ks. Andrzej Kopiczko	2015-12-29

W dwóch przypadkach miało miejsce przejście z urzędu dziekana na prepozyta (ks. Zink i biskup Wojtkowski). Najdłużej prepozytem był biskup Jacek Jezierski (20 lat) a następnie biskup Jan Obląk (13), biskup Julian Wojtkowski (12) i ks. Wojciech Zink (11). Dziekanem najdłużej był ks. Edward Michoń (15 lat), następnie biskup Wojciech Ziemba (10), biskup Julian Wojtkowski (9), ks. Władysław Nowak (8) i ks. Wojciech Zink (7). Uwzględniając wykształcenie można przyjąć, że wszy-

⁴³ J. Obląk, *Dzieje diecezji warmińskiej w okresie dwudziestolecia (1945–1965)*, Nasza Przeszłość, 1965, t. 22, s. 202.

⁴⁴ Archiwum Akt Nowych Archidiecezji Warmińskiej w Olsztynie, Akta sekretarza Kapituły Katedralnej.

⁴⁵ A. Kopiczko, *Dzieje Warmińskiej Kapituły Katedralnej*, t. 2, s. 101.

scy (poza ks. Zinkiem) posiadali stopnie naukowe doktora, a biskup Wojtkowski, ks. Nowak i ks. Kopiczko tytuł profesora.

Po II wojnie światowej do najważniejszych funkcji – poza prepozyturą i dziekanią – urząd kustosa i kantora oraz sekretarza, penitencjarza, ceremoniarza i kantora. Natomiast podstawowym przywilejem nadal pozostawało prawo do wyboru wikariusza kapitulnego, a następnie wskazywanie kandydata na biskupa diecezji. Z tym drugim przywilejem różnie w przeszłości bywało, często zawłaszczali go sobie panujący, a w XX wieku stało się już powszechnym zwyczajem (poza niewielkimi wyjątkami), że czynią to bezpośrednio papieże. Znacznie dłużej udało się utrzymać prawo do wyboru ze swego grona wikariusza kapitulnego. W diecezji warmińskiej po raz ostatni kanonicy uczynili to w 1981 r., a w 1985 r. wobec Kapituły miało jeszcze miejsce objęcie diecezji przez administratora „sede vacante” biskupa Edmunda Piszca. Gdy 28 października 1988 r. przejmował on diecezję już jako pełnoprawny biskup warmiński, dokonał już tego nie wobec Kapituły, ale nowo powołanego Kolegium Konsultorów. Wprawdzie była propozycja, by do grona Kolegium włączyć kanoników, ale nie wyrażał na to zgody ówczesny kanclerz Kurii Biskupiej, co też zostało zaakceptowane przez rządzącą diecezję.

W latach 1951–1985, a więc w okresie nieco dłuższym niż 30 lat, Warmińska Kapituła Katedralna wybierała pięciokrotnie wikariusza kapitulnego, ale w dwóch przypadkach w sytuacjach nadzwyczajnych, a chodziło o przekazanie władzy ks. Wojciechowi Zinkowi w 1952 r. i w następnym – ks. Stefanowi Biskupskiemu. Zresztą, drugi wybór z 11 października 1953 r. nie został dokonany dobrowolnie, a ponadto Kapituła zebrała się w niepełnym składzie. Trzeba też pamiętać, że w tym czasie relacje państwo – Kościół były bardzo napięte. Po dekreście z 9 lutego 1953 r. o obsadzaniu duchownych stanowisk kościelnych, objęcie urzędu było uzależnione od organów państwowych, wrogo nastawionych do religii i Kościoła. Nic więc dziwnego, że kanonicy – dla ratowania duszpasterstwa – zaakceptowali kandydata wskazanego przez władze polityczne.

Kolejny wybór wikariusza kapitulnego miał miejsce po śmierci biskupa Tomasza Wilczyńskiego, który zmarł 5 sierpnia 1965 r. Sesję nadzwyczajną zwołano już dwa dni później. Nieobecni byli jedynie kanonicy mieszkający w Niemczech: ks. Alojzy Marquardt i ks. Leon Kamiński, ale – co ważne – przysłali usprawiedliwienie. Tradycyjnie już najpierw wybrano skrutatorów, a następnie przystąpiono do głosowania. W pierwszej turze nie nastąpiło rozstrzygnięcie, ale w drugiej został wybrany na wikariusza kapitulnego biskup Józef Drzazga. Następnie zapytano go, czy wybór przyjmuje i po uzyskaniu pozytywnej odpowiedzi złożył wyznanie wiary. Pełnił ten urząd przez prawie dwa lata, do 25 maja 1967 r., kiedy to otrzymał nominację Stolicy Apostolskiej na administratora apostolskiego diecezji warmińskiej.

Po śmierci w dniu 12 września 1978 r. ordynariusza biskupa Drzazgi do wyboru wikariusza kapitulnego przystąpiono już następnego dnia, czyli 13 tego miesiąca i dokonano tego w pierwszej turze głosowania. Został nim biskup Jan Obłąk, który wyraził zgodę i złożył wyznanie wiary. Urząd ten wypełniał do 19 marca 1979 r., czyli przez sześć miesięcy.

Biskup Obłąk został wikariuszem kapitulnym jeszcze raz, po mianowaniu 7 lipca 1981 r. biskupa Józefa Glempa arcybiskupem warszawskim i gnieźnieńskim oraz prymasem Polski. Wyboru dokonano 10 lipca, ale protokołu nie wpisano już do księgi protokołów Warmińskiej Kapituły Katedralnej. Tym razem biskup Obłąk pozostał na tym urzędzie przez 9 miesięcy i 3 kwietnia 1982 r. otrzymał papieską nominację na kolejnego biskupa warmińskiego.

Kodeks Prawa Kanonicznego z 1917 r. stanowił, że „biskup rezydencjalny bierze swą diecezję w kanoniczne posiadanie w ten sposób, że osobiście lub przez zastępcę w samej diecezji okazuje pismo papieskie Kapitulie Katedralnej w obecności sekretarza Kapituły lub kanclerza Kurii biskupiej, który ma rzecz w aktach zapisać”. W diecezji warmińskiej w omawianym okresie przez zastępcę objął rządy jedynie biskup Tomasz Wilczyński 5 grudnia 1956 r. Natomiast (łącznie z tym przypadkiem) kanonikom Warmińskiej Kapituły Katedralnej nominacje okazali: biskup Józef Drzazga (dwa razy – jako administrator 21 VI 1967 r. i jako biskup rezydencjalny 4 VII 1972 r.), biskup Józef Glemp (19 III 1979 r.), biskup Jan Obłąk (18 IV 1982 r.) i biskup Edmund Piszcz (jako administrator – 30 XI 1985 r.).

Gdy biskup Edmund Piszcz w 1988 r. został biskupem rezydencjalnym okazał nominację już tylko Kolegium Konsultorów, ale kolejny arcybiskup warmiński Wojciech Ziemia na tę uroczystość zaprosił – oprócz Kolegium Konsultorów – także kanoników rzeczywistych Warmińskiej Kapituły Katedralnej, chcąc w ten sposób podtrzymać wielowiekową tradycję⁴⁶.

Podstawowym zadaniem Kapituły Katedralnej, także po 1945 r., było sprawowanie i uświetnianie Służby Bożej, co nie było możliwe do 1951 r. Dopiero po reaktywowaniu Kapituły kanonicy włączyli się w celebrację Mszy św., ale w kościele św. Jakuba w Olsztynie. Od I niedzieli Adwentu 1951 r., czyli dokładnie od 2 grudnia, o godz. 10.00 każdy kanonik (zwany hebdomadariuszem) *per turnum* odprawiał Mszę św. w kościele św. Jakuba w Olsztynie. Usankcjonował to prymas Polski Stefan Wyszyński dekretem z 16 stycznia 1952 r., w którym napisał jeszcze, że na mocy specjalnych uprawnień, otrzymanych od Stolicy Apostolskiej, dyspensuje kanoników od rezydencji przy kościele katedralnym we Fromborku, a także od codziennej wspólnej modlitwy chórowej i Mszy św. konwentalnej (ten problem kanonicy omawiali już na posiedzeniu 5 IX 1951 r., a 12 I 1952 r. ks. Zink wysłał prośbę do Ojca Świętego za pośrednictwem odpowiedniej Kongregacji). Praktyka sprawowania Mszy św. w kościele św. Jakuba w niedziele i uroczystości przez kanoników przetrwała do początku XXI wieku. Dopiero w ostatnich latach została zaniechana z przyczyn o charakterze parafialnym⁴⁷.

W statucie Kapituły z 1984 r., dostosowanym do nowego *Kodeksu Prawa Kanonicznego*, w rozdziale o obowiązkach zapisano, że „wszyscy kanonicy, zarówno gremialni, jak i honorowi, są obowiązani we wszystkie niedziele i święta nakazane w kościele współkatedralnym św. Jakuba w Olsztynie, według ustalonej kolejności, odprawiać uroczystą Mszę św., zwaną sumą, chyba że w któreś z tych dni zechce odprawić Biskup Warmiński”. W kolejnym artykule dodano, że „wszyscy kanonicy,

⁴⁶ A. Kopiczko, *Dzieje Warmińskiej Kapituły Katedralnej*, t. 2, s. 109–111.

⁴⁷ Tamże, s. 112–113.

tak gremialni, jak i honorowi, mają obowiązek uczestniczyć gremialnie w nabożeństwach odprawianych w kościele współkatedralnym przez biskupa warmińskiego bądź biskupów pomocniczych w następujących dniach: Narodzenia Pana naszego Jezusa Chrystusa, Zmartwychwstania Pańskiego, Zesłania Ducha Świętego, Najświętszego Ciała i Krwi Chrystusa, Niepokalanego Poczęcia NMP, Popielec, ostatnich trzech dniach Wielkiego Tygodnia, rocznicę Wyboru Ojca Świętego, rocznicę Prekonizacji Biskupa Warmińskiego oraz w nabożeństwie żałobnym odprawianym za zmarłych biskupów i kanoników warmińskich. W uroczystość św. Andrzeja Apostoła, Patrona Kapituły i Diecezji Warmińskiej, wszyscy kanonicy, tak gremialni, jak i honorowi, uczestniczą w nabożeństwie odprawianym w Bazylice Katedralnej we Fromborku”. Ponadto uwzględniono zalecenie, by kanonicy brali udział w uroczystości odpustowej Wniebowzięcia NMP we Fromborku i – odpowiednio powiadomieni – w nabożeństwach o charakterze ogólnodiecezjalnym lub specjalnym, odprawianych przez Biskupa Warmińskiego. 27 września 1998 r. przeniesiono Mszę św. we Fromborku ze św. Andrzeja Apostoła (30 XI) na ostatnią niedzielę we wrześniu, czyli uroczystość poświęcenia Warmińskiej Bazyliki Katedralnej. Tego dnia kanonicy uczestniczą w liturgii, a ponadto – zazwyczaj mają miejsce instalacje nowych kanoników.

Kanonicy nadal pielęgnują tradycje działalności naukowej. Po reaktywowaniu Wyższego Seminarium Duchownego „Hosianum” w 1949 r. wielu z nich prowadziło i prowadzi tam wykłady. Inni pracowali lub nadal pracują na uczelniach wyższych, m.in. na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II, Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie (dawniej ATK) czy na Uniwersytecie Warmińsko-Mazurskim w Olsztynie (wcześniej WSR). Kanonicy warmińscy pozostawili po sobie bogatą spuściznę literacką. Niewątpliwie największe osiągnięcia dotyczą historii diecezji warmińskiej czy szerzej – regionu Warmii, Mazur i Powiśla. Problematyką tą zajmowało się i nadal się zajmuje kilku kanoników. Wśród nich należy wymienić (w układzie alfabetycznym): ks. Romana Bodańskiego, ks. Mariana Borzyszkowskiego, ks. Andrzeja Kopiczko, ks. Władysława Nowaka, biskupa Jana Obląka, ks. Alojzego Szorca i biskupa Juliana Wojtkowskiego. Niewątpliwie największe zasługi na tym polu mają dwaj historycy: biskup Obląk i ks. Szorc, którzy też poświęcili badaniu historii tego regionu najwięcej czasu oraz biskup Julian Wojtkowski, ks. Marian Borzyszkowski, ks. Władysław Nowak, ks. Jan Jerzy Górny, a z prawników – ks. Tadeusz Pawluk i ks. Ryszard Szychmiller⁴⁸.

Odrębnym zagadnieniem po II wojnie światowej była troska o katedrę we Fromborku oraz sprawy związane z utrzymaniem Wzgórza Katedralnego. Kościół katedralny włączono też do obsługi duszpasterskiej miejscowej ludności, a mienie Kapituły systematycznie zabierały władze państwowe, co ostatecznie uczyniły pod koniec lat pięćdziesiątych XX wieku. Dopiero wskutek przemian politycznych, jakie miały miejsce w Polsce w 1989 r., pojawiła się możliwość odzyskania tych majątków, choć nadal niektóre obiekty pozostają w dyspozycji Muzeum Mikołaja Kopernika czy innych instytucji miejskich⁴⁹.

⁴⁸ A. Kopiczko, *Dzieje Warmińskiej Kapituły Katedralnej*, t. 2, s. 117–121.

⁴⁹ Tamże, s. 126–134.

Wydarzeniami, o których należałoby wspomnieć, to prace archeologiczne i poszukiwania doczesnych szczątków kanonika Mikołaja Kopernika. Rozpoczęto je w 2004 r. pod kierunkiem profesora Jerzego Gąssowskiego, a w 2010 r. – po przeprowadzonych badaniach DNA – potwierdzono autentyczność czaszki Mikołaja Kopernika. 22 maja 2010 r. – w 750. roku od ustanowienia Warmińskiej Kapituły Katedralnej – zorganizowano jego powtórny pochówek⁵⁰.

Warmińska Kapituła Katedralna ma więc bogatą historię, współcześnie podtrzymuje te tradycje i działalność w ramach nowego prawa kanonicznego i misji zlecaonej przez rządców archidiecezji, i ufamy, że tak pozostanie – jej przerwanie byłoby ogromną stratą.

WARMIŃSKA KAPITUŁA KATEDRALNA. ZARYS DZIEJÓW

STRESZCZENIE

Warmińska Kapituła Katedralna należy do najstarszych w Polsce. Została utworzona w czerwcu 1260 r. w Braniewie, ale po 18 latach siedzibę przeniesiono do Fromborka. Jako uposażenie otrzymała trzy komornictwa: fromborskie, pieniądzeńskie i olsztyńskie, z których czerpała dochody. Początkowo należało do niej 16 kanoników. Członkami mogli zostać przedstawiciele wszystkich stanów, ale byli zobowiązani do ukończenia 3-letnich studiów uniwersyteckich. Po włączeniu Warmii w 1772 r. do Prus pozbawiono ją władzy świeckiej i dochodów z ziemi, a w to miejsce zapewniono dotację państwową. W 1821 r. zredukowano liczbę członków do 10 i ustanowiono dodatkowo 4 kanonie honorowe. Wśród najbardziej znanych członków tej wspólnoty był Mikołaj Kopernik.

Najtrudniejsze czasy przeżyła Kapituła w okresie nazizmu i pod koniec II wojny światowej, kiedy życie straciło 4 kanoników. Niedługo potem jej działalność została zawieszona. Dopiero w 1951 r. prymas Polski uzupełnił jej skład, a w 1959 r. zwiększono liczbę kanoników rzeczywistych z 8 do 12 i honorowych z 4 też do 12.

Warmińska Kapituła Katedralna posiadała szereg przywilejów, a jednym z najważniejszych było prawo do wyboru biskupa. Pomagała też w administracji diecezją, ale jej podstawowym zadaniem było sprawowanie Liturgii w kościele katedralnym.

⁵⁰ Szerzej o tym w: *Warmińska Kapituła Katedralna. Dzieje i wybitni przedstawiciele*, s. 19–34.

THE WARMIA CATHEDRAL CHAPTER. OUTLINE OF HISTORY

SUMMARY

The Warmia Cathedral Chapter is one of the oldest in Poland. It was established in June 1260 in Braniewo but after 18 years the headquarters was moved to Frombork. As a remuneration, it received three bailiffs: Frombork, Pieniężno and Olsztyn, from which it derived income. Initially, it included 16 canons. Representatives of all states could become members but were required to complete their three-year university studies. After the inclusion of Warmia in 1772 to Prussia it was deprived of secular power and income from land, and in this place a state subsidy was granted. In 1821 the number of members was reduced to 10 and 4 honorable canons were established. Nicolaus Copernicus was among the most famous members of this community.

The most difficult times were experienced by the Chapter during Nazism and at the end of World War II, when 4 canons lost their lives. Soon after, its activity was suspended. It was not until 1951 that the Polish primate completed its composition and in 1959 the number of real canons from 8 to 12 and honorable from 4 to 12 was increased.

The Warmia Cathedral Chapter had a number of privileges and one of the most important was the right to choose a bishop. It also assisted in administration of the diocese, but its primary task was to celebrate the liturgy in the cathedral church.

ERMLÄNDISCHES DOMKAPITEL. ÜBERBLICK ÜBER DIE GESCHICHTE

ZUSAMMENFASSUNG

Das Domkapitel von Ermland ist eines der ältesten in Polen. Es wurde im Juni 1260 in Braunsberg gegründet, aber nach 18 Jahren wurde sein Sitz nach Frauenburg verlegt. Über die drei folgenden Komtureien übte das Kapitel seine herrschaftliche Macht aus: Frauenburg, Mehlsack und Allenstein, von denen es Einnahmen bezog. Anfangs gehörten dem Domkapitel 16 Domherren an. Zu Mitgliedern des Kapitels durften Vertreter aller Gesellschaftsstände werden, mussten aber ein dreijähriges Universitätsstudium absolvieren. Nach dem Anschluss von Ermland an Preußen im Jahr 1772 wurde dem Domkapitel die weltliche Machtausübung entzogen und es verlor die Einnahmen von Landgütern, anstatt dessen gewährte man dem Domkapitel eine staatliche Subvention. 1821 wurde die Anzahl der Kapitelmitglieder auf 10 reduziert und es wurden zusätzlich 4 Ämter der Ehren-Domherren festgelegt. Zu den berühmtesten Mitgliedern dieser Gemeinschaft zählte Nikolaus Kopernikus.

Die schwierigsten Zeiten erlebte das Kapitel während des Nationalsozialismus und am Ende des Zweiten Weltkriegs, als 4 Kapitularer ums Leben kamen. Bald darauf wurde seine Tätigkeit eingestellt. Erst 1951 ergänzte der polnische Primas das Gremium des Domkapitels, und 1959 wurde die Zahl der ordentlichen Domherren von 8 auf 12 und die Zahl der Ehrendomkapitulare von 4 auf 12 erhöht.

Das ermländische Domkapitel hatte eine Reihe von Privilegien, und eines der wichtigsten war das Recht, einen Bischof zu wählen. Es half auch bei der Verwaltung der Diözese, aber seine Hauptaufgabe war es, die Liturgie in der Domkirche zu feiern.

BIBLIOGRAFIA**I. Źródła rękopiśmienne**

Archiwum Archidiecezji Warmińskiej w Olsztynie, Archiwum Biskupie, A 1.

II. Źródła drukowane

Codex diplomaticus Warmiensis, t. 1, wyd. C.P. Woelky, J.M. Saage, Mainz 1860.
Die Statuten des Domkapitels von Frauenburg aus dem Jahre 1532 und ihre Novellierungen, wyd. W. Thimm, A. Triller, „Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands”, 1972, t. 36, s. 33–123.

III. Literatura

- Borawska T., *Życie umysłowe na Warmii w czasach Mikołaja Kopernika*, Toruń 1996.
Dittrich F., *Der Dom zu Frauenburg*, „Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands”, 1913, t. 18, s. 549–708; 1916, t. 19, s. 1–172.
Eichhorn A., *Die Preuckische Stiftung in Rom*, „Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands”, 1863, t. 2, s. 271–319.
Fox U., *Die Auseinandersetzungen Bischof Maximilian Kallers mit dem Staat um die Besetzung der ermländischen Kanonikate (1931–1944)*, „Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands”, 2002, t. 50, s. 145–171.
Góralski W., *Kapituła*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 8 Lublin 2000, kol. 668–670.
Józefczyk M., *Translacja bulli „De salute animarum” i dokumentów korygujących granice diecezji warmińskiej w 1861 i 1922 roku*, „Studia Elbląskie”, 2017, t. 18, s. 9–35.
Keferstejn H., *Biblioteka kapituły Fromborskiej*, „Rocznik Olsztyński”, 1981, t. 12/13, s. 49–66.
Kopiczko A., *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1525–1821*, cz. 1, Olsztyn 2000.
Kopiczko A., *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1821–1945*, cz. 1: *Studium propozograficzne*, Olsztyn 2004.
Kopiczko A., *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1821–1945*, cz. 2: *Słownik*, Olsztyn 2003.
Kopiczko A., *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1945–1992*, cz. 1: *Studium propozograficzne*, Olsztyn 2009.
Kopiczko A., *Dzieje Warmińskiej Kapituły Katedralnej*, t. 2: *od 1821 roku*, Olsztyn 2010.
Kopiczko A., *Kapituła katedralna*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 20, Lublin 2014, kol. 215–217.
Kopiczko A., *Ustrój i organizacja diecezji warmińskiej w latach 1525–1772*, Olsztyn 1993.
Kumor B., *Wspólnoty kanonickie i kapituły*, w: *Historia Kościoła w Polsce*, t. 1, cz. 1, red. B. Kumor, Z. Obertyński, Poznań – Warszawa 1974, s. 84–85.
Obłąk J., *Dzieje diecezji warmińskiej w okresie dwudziestolecia (1945–1965)*, „Nasza Przyszłość”, 1965, t. 22, s. 183–261.
Obłąk J., *Statuty warmińskiej kapituły katedralnej*, „Warmińskie Wiadomości Diecezjalne”, 1961, nr 5 s. 45–48.
Pawlak M., *Dzieje fundacji Jana Preucka w XVII–XVIII w.*, Acta Universitatis Nicolai Copernici Nauki Humanistyczno-Społeczne, z. 158, Historia 20, s. 51–74.
Pottel B., *Domkapitel von Ermland im Mittelalter*, Borna 1911.
Schmeier A., *Die Entwicklung der Diözese Ermland zur Apostolischen Visitatur in der Bundesrepublik Deutschland unter kirchenrechtlichem Aspekt*, „Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands”, 2005, t. 51, s. 125–171.
Słownik biograficzny kapituły warmińskiej, Olsztyn 1996.

- Szorc A., *Dominium warmińskie 1243–1772. Przywilej i prawo chełmińskie na tle ustroju Warmii*, Olsztyn 1990.
- Szorc A., *Dzieje Warmii 1454–1660. Stan badań i postulaty badawcze*, Olsztyn 1999.
- Warmińska Kapituła Katedralna. Dzieje i wybitni przedstawiciele*, red. A. Kopiczko, J. Jezierski i Z. Żywica, Olsztyn 2010.
- Wojtkowski J., *Diecezja warmińska w latach 1945–1972*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, 1996, nr 1, s. 81–100.
- Wojtkowski J., *Dzieje kapituły warmińskiej 1772–1945*, „Studia Warmińskie”, 1995, t. 32, s. 25–92.